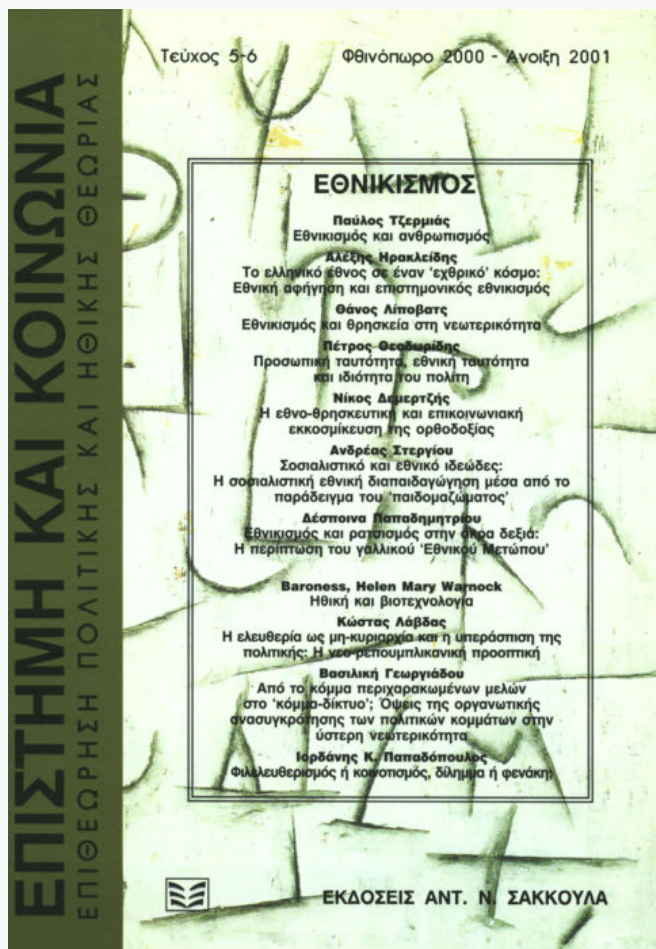

Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας

Τόμ. 5 (2001)

Τόμ. 5-6 (2001): Εθνικισμός

Η αποσύνθεση του κομμουνιστικού συστήματος

Ήλιος Γιαννακάκης

doi: [10.12681/sas.552](https://doi.org/10.12681/sas.552)

Copyright © 2015, Ήλιος Γιαννακάκης

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Γιαννακάκης Ή. (2015). Η αποσύνθεση του κομμουνιστικού συστήματος. *Επιστήμη και Κοινωνία: Επιθεώρηση Πολιτικής και Ηθικής Θεωρίας*, 5, 273–287. <https://doi.org/10.12681/sas.552>

CONTRAFACTIO

Η αποσύνθεση του κομμουνιστικού συστήματος

Ἡλιος Γιαννακάκης*

Το άρθρο αυτό αναφέρεται έμμεσα στη μελέτη του Η. Κατσούλη (**Επιστήμη και Κοινωνία** τ. 1/1999) και από μια άλλη σκοπιά απαντάει στις θέσεις που παρουσιάζονται εκεί.

Η κατάρρευση της ΕΣΣΔ, που υπήρξε ταχεία όσο και οριστική, εξέπληξε όλο τον κόσμο. Κανείς, ούτε από τους ειδικούς αναλυτές ούτε από τους πολιτικούς, δεν μπορεί να ισχυριστεί ότι είχε προβλέψει την κατάρρευση της 'δεύτερης παγκόσμιας δύναμης'. Αντιθέτως, η γκορμπατσομανία της Δύσης στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του ογδόντα απέκρυψε την προχωρημένη κατάσταση σήψης του κομμουνιστικού συστήματος.

Η 'γκορμπατσοφική μεταρρύθμιση' που έντυσε τα κουρέλια της Περεστρόικα και της Γκλάσνοστ (αυτών των νέων μαγικών όρων της σοβιετικής σημασιολογίας) σκοπό είχε να δώσει μια ανάσα στο κομμουνιστικό σύστημα, για τις δυσλειτουργίες του οποίου δεν αμφέβαλλε πια κανείς. Ακόμη και τα δογματικότερα κομμουνιστικά κόμματα αναγνώριζαν χαμηλοφώνως ότι το σοβιετικό καθεστώς είχε χάσει την αίγλη του. Επιπλέον, η βουλγάτα των κομμουνιστών και της σοσιαλίζουσας Αριστεράς επωφελήθηκε από την περιρρέουσα γκορμπατσομανία και βρήκε σε αυτήν τη σχεδιαζόμενη μεταρρύθμιση, που ήταν ρητορική μάλλον παρά πραγματική, την ιδεολογική επιβεβαίωση της μεταρρυθμιστικής ζωτικότητας του κομμουνιστικού συστήματος. Με την Περεστρόικα και την Γκλάσνοστ η ΕΣΣΔ και το στρατόπεδο του

---

* Ιστορικός, Καθηγητής Πανεπιστημίου Lille II.

λεγόμενου 'υπαρκτού' σοσιαλισμού θα ξαναγίνονταν το 'μοντέλο' ενός ανακαινισμένου και δυναμικού σοσιαλισμού, σε αντίθεση με τον καπιταλισμό, ο οποίος έπασχε από μια δομική κατάπτωση που τον καταδίκαιζε σε μαρasmus.

Και πράγματι, ο *παράλληλισμός* του κομμουνιστικού με το καπιταλιστικό σύστημα αποτελεί το *κομβικό* στοιχείο του ιδεολογικού λόγου της Αριστεράς. Με αυτόν τον τρόπο προστατεύεται από κάθε τυχόν διάβρωση και αμφισβήτηση η ιδεολογία που θεμελιώνεται στην ανωτερότητα του κομμουνισμού/σοσιαλισμού έναντι του καπιταλισμού, μια ανωτερότητα που θεωρείται αδιαμφισβήτητη, παρά τα εγκλήματα και τη θηριώδη καταστολή με την οποία χρεώνεται ο 'σταλινισμός', η ενοχλητική ανάμνηση του οποίου ξεθωιάζει σιγά-σιγά χάρις στη σιωπή και στην αυτοτύφλωση.

Επιπλέον, ο παράλληλισμός αυτός είναι εκ των ων ουκ άνευ για την επιβίωση της μαρξιστικο-λενινίζουσας ιδεολογίας, γιατί χωρίς αυτόν ετούτη θα έχανε τη συναισθηματική της δύναμη [affectivité], το μεσσιανισμό της, την προμηθεϊκή της μυθολογία, τη συνεγερτική της απλοϊκότητα, και θα κινδύνευε να διαλυθεί σ' ένα είδος νοσταλγίας μιας χρυσής εποχής που χάθηκε για πάντα. Η πάλη των τάξεων, που υποβασιάζει και καθορίζει αυτή την ιδεολογία, θα κινδύνευε και αυτή να απαρχαιωθεί, να γίνει ένα απλό ξόρκι, μια φράση κενή νοήματος. Ο παράλληλισμός λοιπόν αυτός είναι μια πράξη ιδεολογικής επιβίωσης, που επιτρέπει τη διατήρηση μιας επίπλαστης 'θεωρητικής' ακτινοβολίας¹, σε μια στιγμή όπου η ΕΣΣΔ γκρεμιζόταν.

Περιέργως, η ιδεολογία της *μεταρρυθμισιμότητας* του κομμουνισμού έγινε δεκτή τόσο από τα δυτικά κράτη όσο και από τη σοσιαλιστική/σοσιαλδημοκρατική ευρωπαϊκή Αριστερά, που στο ζήτημα αυτό συνέπλευσε με τα κομμουνιστικά κόμματα. Να επισημάνουμε ότι αυτά τα τελευταία χάνουν συνεχώς έδαφος ήδη από τη δεκαετία του εβδομήντα. Ορισμένα μάλιστα έχουν καταντήσει να μην είναι τίποτα παραπάνω από υπολειμματικά γκρουπούσκουλα στην πολιτική σκακιέρα και στην κοινωνία των χωρών τους.² Να επισημάνουμε επίσης ότι η μη αντιστρέψιμη παρακμή των κομμουνιστικών κομμάτων που ήταν στην εξουσία στο 'σοσιαλιστικό στρατόπεδο' υπήρξε και αυτή σταθερό φαινόμενο, από τη δεκαετία του πενήντα κιόλας. Η παρακμή όμως αυτή είχε αποκρυσάλει με πολλά και διάφορα τεχνάσματα, που μπορούσαν να εφαρμοστούν χάρις στο απόλυτο μονοπώλιο της εξουσίας.

Το φαινόμενο αυτό της γενικής παρακμής χαρακτηρίζει και συνόδευε τη διάβρωση του 'σοσιαλιστικού στρατοπέδου', που ήταν ακόμα αόρατη στη Δύση. Υπήρξε το πρόδρομο και έκδηλο σημάδι της εσωτερικής και δομικής, ιδεολογικής και πολιτικής, διανοητικής και κοινωνιακής [societale] αποσύν-

θεσης του κομμουνισμού-αποσύνθεσης η οποία είναι *εγγεγραμμένη μέσα στη διάρκεια του Κ' αιώνα, ως ιστορικό φαινόμενο.*

Για όσους όμως επικαλούνταν το μαρξισμό-λενινισμό (στις διάφορες εκφάνσεις του), αλλά και για μια ορισμένη Αριστερά, οι διανοητικές, ψυχολογικές και ιδεολογικές αντιστάσεις ήταν τόσο ισχυρές, ώστε δεν τους επέτρεπαν να αντιληφθούν την έρπουσα κρίση που αποσάθρωνε το κομμουνιστικό σύστημα, πολύ δε περισσότερο να συλλάβουν το ενδεχόμενο, έστω, μιας εσωτερικής κατάρρευσης του παγκόσμιου κομμουνιστικού κινήματος, του οποίου η ΕΣΣΔ ήταν αυτοδικαίως ο στυλοβάτης, αφού πρώτα είχε σταθεί το Κέντρο του. Η παραδοχή της σήψης αυτού του συστήματος ισοδυναμούσε με αμφισβήτηση των θεμελίων της μαρξιστικής θεωρίας και της λενινιστικής του προέκτασης. Εξάλλου, η απόλυτη χρεωκοπία του κομμουνιστικού κινήματος 'απογυμνώνει' τη μαρξιστική θεωρία από την πράξη της, η οποία αποτελούσε σύμφωνα με τη μαρξιστική βουλγάτα μιαν από τις κεφαλαιώδεις έννοιές της. Μοιραία, επομένως, ο μαρξισμός, ακρωτηριασμένος από την πράξη του, *από το ιστορικό του βάρος, από την εγγραφή του μέσα στην πραγματικότητα, από την επαλήθευσή του από τα γεγονότα, καταντά ένα θεωρητικό σύστημα, ένας λόγος, ένα σύνολο γνώσεων ανάμεσα στα άλλα του ΙΘ' αιώνα.* Κατά συνέπεια, ο μαρξισμός ως επαναστατικό εργαλείο, ως φορέας ουτοπίας, ανάταξης, πάθους, χρειάζεται την πράξη για να γίνει αυτό που είναι στην πραγματικότητα, δηλαδή ένα καταστροφικό πείραμα, μια ιστορική οπισθοδρόμηση με κόστος σε ανθρώπινες ζωές και σε κοινωνικές καταστροφές που ακόμα δεν έχουμε αποτιμήσει πλήρως το βάθος του, όπως διαπιστώνει κανείς σήμερα. Με άλλα λόγια, η ιστορία έδειξε με αδιάψευστο τρόπο ότι ο μαρξισμός, όταν έγινε πράξη, γέννησε μια αιμοσταγή βαρβαρότητα που ακολουθήθηκε από καρκινικές μεταστάσεις, οι οποίες κατέστρεψαν ολόκληρες κοινωνίες.

Να θυμίσουμε ότι γενιές ολόκληρες αγωνιστών και 'στρατευμένων' διανοουμένων είχαν διαδώσει για περισσότερο από μισόν αιώνα τη μεσσιανική ιδεολογία του μαρξισμού-λενινισμού και τη 'χαρμόσυνη εικόνα' της πράξης του (τα κομμουνιστικά καθεστώτα), θωπεύοντας έτσι το *Ψέμα*, που στα χέρια της κομμουνιστικής εξουσίας είχε γίνει ο στυλοβάτης του συστήματος. Η τύφλωση μπροστά στις καθημερινές πραγματικότητες, στις διώξεις και στην κοινωνική οπισθοδρόμηση δημιούργησε ένα είδος διανοητικού μπλοκαρίσματος, μιαν ανικανότητα να ξεχωρίσει κανείς την πραγματικότητα από το Ψέμα. Αυτή η πνευματική στάση είναι πολύ αισθητή στο χώρο της Αριστεράς, ακόμα δε και έξω από αυτούς τους κύκλους, παρά τα πάμπολλα γεγονότα,

ντοκουμένα, μαρτυρίες, αναλύσεις και μελέτες που αποκαλύπτουν την πραγματικότητα του κομμουνιστικού συστήματος.

Με την κατάρρευση της ΕΣΣΔ και την κατάργηση του κομμουνιστικού συστήματος στην Ανατολή, ο μαρξισμός έχασε αναντίρρητα την περιωπή της 'ολικής σύλληψης του κόσμου', της Weltanschauung. Η αποτυχία του κομμουνιστικού συστήματος σημαίνει πράγματι ότι δεν έχει καμία τύχη η κατ' ευφημισμόν ονομαζόμενη 'επιστροφή στον Μάρξ'. Το ιδεολογικό αυτό εγχείρημα θα ήθελε να αποδώσει πάλι στην *Ουτοπία*, στο *Ιδεώδες*, τη χαμένη τους παρθενιά, με ατέρμονες συζητήσεις γύρω από την 'ορθότητα της θεωρίας, που εφαρμόστηκε άσχημα από τον ...' (από ποιον, αλήθεια; από τον Λένιν; από τους σταλινικούς; από τα κομμουνιστικά κόμματα; από τους τριτοκοσμικούς επαναστάτες;) ή πάλι, να χρεώσει την αποτυχία του κομμουνιστικού συστήματος στις ιστορικές συνθήκες (sic), στην καθυστέρηση της Ρωσίας, στον ασιατικό δεσποτισμό, στις μεθοδεύσεις του εχθρού, σε συνωμοσίες και σε άλλες 'σατανικές αιτιολογίες'.

Η 'επιστροφή στον Μάρξ' θυμίζει το τροπάρι της 'επιστροφής στον Λένιν και στις λενινιστικές αρχές', που είχαν διακηρύξει ο Χρουστσόφ και οι επίγονοί του μετά την καταδίκη της 'προσωπολατρίας του Στάλιν' στο Κ' συνέδριο του Κ.Κ.Σ.Ε., το 1956.³ Η 'επιστροφή στον Λένιν' σκοπό είχε να σηματοδοτήσει το νέο ένδοξο στάδιο οικοδόμησης του σοσιαλισμού, ο οποίος τώρα θα ήταν απαλλαγμένος από τις ατέλειες της 'παράβιασης της σοσιαλιστικής νομιμότητας'. Ακόμα περισσότερο μάλιστα, η ΕΣΣΔ έπρεπε να φτάσει στο βιοτικό επίπεδο των ΗΠΑ μέσα σε δέκα χρόνια! Αποτελεί ειρωνεία της τύχης το ότι η καταληκτική ημερομηνία για την επίτευξη αυτού του στόχου εξαφανίστηκε πολύ γρήγορα από τις επίσημες δηλώσεις.

Στο μεταξύ, τα περιβόητα πεντάχρονα πλάνα, οι εγγυητές της επιτυχίας της σοσιαλιστικής οικονομίας, έλιωναν σαν το χιόνι κάτω από τον ήλιο και κατέληγαν απλές τυπικές ντιρεχτίβες, που κανείς δεν τις έπαιρνε στα σοβαρά. Η σοσιαλιστική οικονομία απέκκρινε μόνο φτώχεια, τεχνολογική υστέρηση, δυσλειτουργίες σε όλους τους τομείς, και, κατά συνέπεια, μαύρη αγορά, διαφθορά, κίβδηλες στατιστικές και άλλες 'ενδημικές ασθένειες'.⁴

Στην πραγματικότητα, αυτές οι 'επιστροφές' δεν είναι τίποτε άλλο από ιδεολογικοί μορφασμοί, οι οποίοι υποτίθεται ότι επιδιώκουν να μην 'καούν τα χλωρά μαζί με τα ξερά', δηλαδή να περισωθεί από το ναυάγιο η μαρξιστική-λενινιστική ουτοπία, ο κομμουνισμός που απορρέει από αυτήν και τα κομμουνιστικά κόμματα που την ενσαρκώνουν. Διαχωρίζοντας τη λενινιστική περίοδο από εκείνη της διακυβέρνησης του Στάλιν, η κομμουνιστική

έξουσία αποπειράθηκε να ξεπλύνει την αρχική Ουτοπία απ' όλα τα 'αμαρτήματα' του συστήματος, φορτώνοντας στο σταλινισμό τα εγκλήματα, τις αυθαιρεσίες και τις 'θεωρητικές' παρεκκλίσεις ως προς τις μαρξιστικές-λενινιστικές επιταγές. Στην πραγματικότητα, ο ιδεολογικός λόγος υπερτερούσε, όπως συνήθως, έναντι της βούλησης να κατανοηθεί η πραγματικότητα. Η βαθύτερη φύση του συστήματος παρέμενε καταχωσμένη κάτω από ένα παχύ στρώμα ψευδαισθήσεων και υπεκφυγών. Οι συζητήσεις στερούνταν αληθινού γνωσιολογικού και διαλογικού [contradictoire] περιεχομένου. Ο πραγματικός λόγος ύπαρξής τους ήταν η διατήρηση του *Ιδεώδους* στη ζωή.

Επιπλέον, στη Δύση επί δεκαετίες βρισκόταν στην καρδιά των συζητήσεων το ερώτημα, κατά πόσον το κομμουνιστικό σύστημα και το σοβιετικό καθεστώς ήταν ένας 'ολοκληρωτισμός', ανίκανος να λυτρωθεί μέσα από τη δημοκρατία, ή μήπως ήταν, αντιθέτως, μια παραλλαγή της οικουμενικής 'μοντέρνας εποχής' που είχε προκύψει από το Διαφωτισμό, και άρα μήπως ήταν φορέας ενός γνήσιου πολιτισμού. Σε κάθε μερική αποκάλυψη της πραγματικότητας μετά από συμβάντα, αδιάφυστες μαρτυρίες ή ακόμη και ομολογίες των ίδιων κρατούντων, το κεντρικό ζήτημα του ολοκληρωτικού χαρακτήρα του συστήματος ανακούσε όλο του το νόημα, στις συζητήσεις γύρω από τον κομμουνισμό. Στους κύκλους όμως της Αριστεράς, ελλείψει σοβαρών αναλύσεων της *πράξης*, προτιμούσαν να μιλούν για την ανάγκη μιας 'επιστροφής στον Μαρξ' ή 'στον Λένιν' (ανάλογα με τις περιστάσεις). Ξαναγύριζαν δηλαδή στη μαρξιστική βουλγάτα, στην *Ιδεολογία*, πράγμα που τους επέτρεπε να εξαφανίζουν ταχυδακτυλουργικά τις πραγματικότητες του κομμουνιστικού συστήματος. Ορισμένοι μάλιστα δήλωναν ότι ο 'απολογισμός ήταν συνολικά θετικός', παρά τα κάποια 'λάθη'. Έτσι, ήταν προτιμότερο να μακρηγορούν περί της 'Θεωρίας' παρά να αντικρίσουν τις πραγματικότητες.

Όμως τα γεγονότα είναι αγύριστα κεφάλια! Η εσωτερική αποσύνθεση του κομμουνιστικού συστήματος γενικά και του σοβιετικού καθεστώτος ειδικότερα ήταν απτή από δεκαετίες. Υπάρχει σχετικά μια τεράστια γραμματεία που καλύπτει όλα τα είδη, από τη λογοτεχνία ως την ιστορία, από την κοινωνιολογία ως τις προσοπικές μαρτυρίες. Το θέμα είχε γίνει αντικείμενο διεξοδικής πανεπιστημιακής έρευνας. Εξειδικευμένα ινστιτούτα συνέλεξαν εντυπωσιακά σε όγκο τεκμήρια για την πραγματική κατάσταση του κομμουνιστικού κόσμου. Η *ιστορία* απωθούσε την ιδεολογία στο περιθώριο, στην ασημαντότητα μιας ψευδοδιανοητικής φλυαρίας.⁵

Το κομμουνιστικό φαινόμενο

Υπάρχει η τάση να περιορίζεται το κομμουνιστικό σύστημα στην ΕΣΣΔ και στις κομμουνιστικές χώρες της Ευρώπης, το πολύ και της Ασίας. Έτσι όμως συμπιέζεται το αντικείμενο και το νόημα του κομμουνισμού σε κρατικούς σχηματισμούς με σαφή περιγράμματα. Συχνά δεν περιλαμβάνονται στο κομμουνιστικό σύστημα οι αφρικανικές ή οι λατινοαμερικανικές χώρες όπου βρέθηκαν στην εξουσία κόμματα, τα οποία επικαλούνταν το μαρξισμό και εγκατέστησαν κομμουνιστικά καθεστώτα (μερικά παραδείγματα: Αιθιοπία, Αγκόλα, Κονγκό-Μπραζαβίλ, Μοζαμβίκη, Νικαράγουα).

Μου φαίνεται λοιπόν ότι, για την κατανόηση του θέματός μας, είναι πιο λειτουργική η χρήση του όρου *κομμουνιστικό φαινόμενο* –ένα ιστορικό φαινόμενο που δεσπόζει στον Κ΄ αιώνα–, ο οποίος αγκαλιάζει τρεις γεωγραφικούς χώρους συνδεδεμένους οργανικά μεταξύ τους, θεμελιωμένους σε μια κοινή ιδεολογία και σημασιολογία, αλληλοεξαρτώμενους στις πρακτικές και στις συμπεριφορές τους, στα εννοιολογικά τους συστήματα και στους τελικούς τους στόχους.

Ο πρώτος χώρος, η Σοβιετική Ένωση, υπήρξε η αρχική μήτρα του κομμουνιστικού συστήματος. Η πρωτοκαθεδρία του Κεντρικού Πυρήνα [Centralite] του κόμματος έναντι της λειτουργίας του κράτους –το σύστημα δηλαδή του κόμματος-κράτους– ‘επινοήθηκε’ από τους μπολσεβίκους στις αρχές κιόλας του 1918, λίγες εβδομάδες μετά τον ‘Οχτώβρη του 1917’. Επιπρόσθετα, η κορυφή της πυραμίδας, του διεθνούς κομμουνιστικού κινήματος, το Κέντρο του, ήταν επί δεκαετίες η Μόσχα, η ΕΣΣΔ.

Ο δεύτερος χώρος είναι το διεθνές κομμουνιστικό κίνημα, που απαρτίζεται από εθνικά κομμουνιστικά κόμματα τα οποία επικαλούνται, ακριβώς, αυτό το Κέντρο, την ΕΣΣΔ, αυτόν τον κεντρικό ιδεολογικό πυρήνα [Centralite], αυτό το μοντέλο εσωτερικής λειτουργίας, και τα οποία υιοθετούν δουλικά τη σημασιολογία, την ψυχολογία και τις συμπεριφορές των μπολσεβίκων/κομμουνιστών. Είναι εντυπωσιακή η ομοιομορφία του ‘κομμουνιστή’, η ταυτότητα των γλωσσικών του τρόπων, της ορθογλωσσίας [orthoglossie] του, των σχημάτων της σκέψης του. Ο ‘κομμουνιστής’ είναι αναγνωρίσιμος με βάση χίλια κοινά σημάδια, ανεξάρτητα από τις προσωπικές πολιτιστικές και εθνικές καταβολές του.

Ο τρίτος χώρος είναι κάπως άμορφος. Πρόκειται για το κομμουνιστικοειδές [communisticoides] ρεύμα^δ που καλύπτει ένα ευρύ ιδεολογικό φάσμα, το οποίο εκτείνεται από τον αριστερισμό ως τους ανταρτικού χαρακτήρα επα-

ναστατισμούς, από τον εξωτικό 'σοσιαλισμό' ως τον τριτοκοσμισμό των σαλονιών.

Το κομμουνιστικό φαινόμενο χαρακτηρίστηκε σε όλη του τη διαδρομή από κεντρόφυγες τάσεις, από σχίσματα, και γνώρισε σημασιολογικές και ιδεολογικές προσαρμογές ανάλογα με τις εποχές. Παρά τις εσωτερικές του όμως παραλλάξεις, διατήρησε μια συνοχή στις εκδηλώσεις και στις δομές του ως τα μέσα της δεκαετίας του '60, περίοδο κατά την οποία άρχισε η μη αντιστρέψιμη αποσύνθεση του κομμουνιστικού συστήματος.

Πιο συγκεκριμένα, ο συνολικός χαρακτήρας του μαρξισμού του σοβιετικού καθεστώτος και του κομμουνιστικού συστήματος και η μη αντιστρέψιμη παρακμή των κομμουνιστικών κομμάτων δείχνουν με ενάργεια ότι δεν πρόκειται για ένα μεμονωμένο φαινόμενο που περιορίζεται σ' έναν εθνικό ή περιφερειακό χώρο και προσιδιάζει σε μια συγκεκριμένη κοινωνία, η οποία το προσδιορίζει και το εξειδικεύει μέσα από τις ιστορικές, κοινωνιολογικές, οικονομικές, πολιτικές και άλλες συνιστώσες της, αλλά, καταφανώς, για ένα παγκόσμιο, ιστορικό, ξεπερασμένο φαινόμενο, που τα συστατικά του στοιχεία είναι αλληλένδετα, αλληλοεξαρτώμενα και αλληλοεπιδρώντα, και υφίστανται την ίδια διάβρωση. Ταυτόχρονα με την κατάρρευση της ΕΣΣΔ και των ανατολικών χωρών παρακολούθησαμε την κατάρρευση όλων των κομμουνιστικών καθεστώτων στον κόσμο ή την αισθητή τροποποίηση της λειτουργίας τους, όπως στην περίπτωση του κομμουνισμού στην Ασία.

Το κομμουνιστικό φαινόμενο γνώρισε ανέκαθεν κεντρόφυγα και κεντρομόλα ρεύματα, κατακερματισμούς και αντικαθεστωτικές αντιστάσεις, που συντρίφτηκαν αμέσως με την τρομοκρατία και τη μαζική καταστολή. Για να επιβιώσει, ο κομμουνισμός έπρεπε να βρίσκεται πάντοτε σε *κίνηση*, τόσο στο εσωτερικό του δικού του στρατοπέδου (η κομμουνιστική 'αντι-κοινωνία' στις δυτικές χώρες και το κόμμα-κράτος στην Ανατολή), όσο και έξω από αυτό. Στο εσωτερικό, το *κίνημα* έπαιρνε τη μορφή καθημερινής τρομοκρατίας, που συνοδευόταν από τη διαρκή 'κινητοποίηση' των μαζών.⁷ Στο εξωτερικό, το *κίνημα* είχε ως κίνητρο την εδαφική επέκταση, π.χ. στην ανατολική Ευρώπη, ή και προς άλλες ηπείρους, λόγω χάριν στην Αφρική. Τονίζω ότι η κομμουνιστική εξουσία ουδέποτε εγκαθιδρύθηκε ειρηνικά. Οι δύο παγκόσμιοι πόλεμοι, οι εμφύλιοι, τα πραξικοπήματα, είναι τα μέσα κατάληψης της εξουσίας από τους κομμουνιστές.⁸ Η συνεχής αυτή κίνηση αποτελεί όρο επιβίωσης. Το *κίνημα* χαρακτηρίζει το ολοκληρωτικό σύστημα, είτε κόκκινο είτε μαύρο.⁹

Το καταλάγιασμα της τρομοκρατίας και της καταστολής στο κομμουνιστικό σύστημα υπήρξε ένα από τα προανακρούσματα της παρακμής, όπως άλ-

λωστε και οι αποτυχίες των Σοβιετικών να εξαπλωθούν με στρατιωτικά μέσα στην Αφρική, στη Λατινική Αμερική ή στην Ασία. Η παρακμή αυτή επιταχύνθηκε στην περίοδο Μπρεζνιεφ. Ο Γκορμπατσόφ, άλλωστε, για να χαρακτηρίσει τη δεκαετία του εβδομήντα και τις αρχές της δεκαετίας του ογδόντα, χρησιμοποίησε τον όρο 'στασιμότητα'. Να θυμίσουμε ότι εκείνη την εποχή ο φόβος υποχωρούσε και οι διαφωνίες με το καθεστώς εκφράζονταν ανοιχτά και θαρραλέα. Ἄραγε ήταν το 'ιδεολογικό ασυνείδητο' του Γκορμπατσόφ που του υπαγόρευσε αυτή την έκφραση, η οποία δεν θα είχε νόημα, αν δεν σχετιζόταν με τον πανικό των ΚΚ στη σκέψη ότι θα έκαναν 'σημειωτόν' και άρα θα μαραινόταν;

Η αποσύνθεση του κομμουνιστικού συστήματος έδειξε ότι αυτό λειτουργεί με δικούς του κανόνες, με πρωτότυπους τρόπους που του προσιδιάζουν, και ότι δεν μπορεί να συγκριθεί με κανένα άλλο 'τέλος Αυτοκρατορίας'. Να θυμίσουμε ότι, με το που εγκαθιδρύθηκε η απόλυτη εξουσία του κομμουνιστικού κόμματος, ετούτο κατέστρεψε με τη βία και την καταστολή τις εθνικές και κοινωνιακές [societales] ιδιαιτερότητες των χωρών όπου επιβλήθηκε. Ροκάνισε ανελέητα τις εθνολογικές, πολιτιστικές, ανθρωπολογικές και άλλες διαφορές. Προσπάθησε να δημιουργήσει με το ζόρι 'τον νέο άνθρωπο', ακρωτηρίασε τη *μνήμη* του έθνους και των ανθρώπων από ένα μεγάλο κομμάτι του ιστορικού τους παρελθόντος, το οποίο δεν αντιστοιχούσε στην ιδεολογία του, και αλλοτρίωσε όλη την κοινωνία, εξατομικεύοντας τα υποκείμενα. Παρά τον φοβερό αυτόν οδοστρωτήρα, όμως, δεν κατάφερε να καταστρέψει τον χούμο του εδάφους πάνω στο οποίο ορθώθηκε αυθαίρετα. Μολονότι αλλοίωσε αισθητά και τραυματικά τη φυσιολογική, ιστορική εξέλιξη των κοινωνιών, με το να θέλει να τις χύσει όλες στο ίδιο καλούπι, ο κομμουνισμός δεν κατάφερε να καταστρέψει σε βάθος τους χώρους που κατέκτησε.

Στα πρώτα χρόνια της 'εξόδου' των ανατολικών χωρών από τον κομμουνισμό διαπιστώσαμε με πόση ταχύτητα οι πρώην κομμουνιστικές χώρες επανασυνδέθηκαν με το παρελθόν τους. Ἐτσι, ορισμένες ανατολικές χώρες όπως η Τσεχοσλοβακία, οι Βαλτικές χώρες και, ως ένα βαθμό, η Πολωνία και η Ουγγαρία (χώρες που είχαν έντονα κομμουνιστικοποιηθεί, υποστεί άγριες διώξεις στη δεκαετία του πενήντα και του εξήντα και καταστεί ιδιαίτερα 'πιστές' στην ΕΣΣΔ), ξαναβρήκαν το ιστορικό, κοινωνιολογικό και πολιτιστικό τους βάρος μόλις αποσυντέθηκε το κομμουνιστικό φαινόμενο, που τις είχε στραγγαλίσει. Ἄλλες, όπως οι βάλκανικές, ξαναπήραν τον χαοτικό δρόμο της εξέλιξής τους, λες και πολύ λίγα πράγματα είχαν αλλάξει τον τελευταίο μισόν αιώνα. Οι χώρες αυτές ξανασυνδέθηκαν με την ιστορία τους

σβήνοντας τα στίγματα, τα ίχνη και τις πληγές μισού σχεδόν αιώνα κομμουνισμού.

Το ίδιο ισχύει για τους μετασχηματισμούς και τις μεταλλάξεις των δυτικών κομμουνιστικών κομμάτων την ίδια περίοδο. Τα δυτικά ΚΚ και τα πρώην αδελφά τους κόμματα των ανατολικών χωρών έχουν ένα κοινό χαρακτηριστικό. Τα περισσότερα εγκατέλειψαν την αναφορά στον κομμουνισμό και στο μαρξισμό-λενινισμό και άλλαξαν όνομα και 'προβιά'. Απάλειψαν το παρελθόν τους, την εξάρτησή τους από το ΚΚΣΕ, την τυφλή τους πίστη προς την ΕΣΣΔ, τη σύνδεσή τους με τα σύμβολα και τα εμβλήματα. Η ιδεολογία τους σήμερα είναι ένα μάγμα από κακοχωνεμένες λέξεις, οι εφημερίδες τους δεν πουλάνε πια, οι μηχανισμοί τους κάνουν δραστηκή κούρα αδυνατίσματος, τα ταμεία είναι άδεια, οι 'απαράσικ' απολύονται.¹⁰

Εν ολίγοις, η κατάρρευση της ΕΣΣΔ είναι απλώς η πιο θεαματική εκδήλωση του γενικού κολάψους του *κομμουνιστικού φαινομένου*. Η διαφοροποίηση που υπήρχε μεταξύ κομμουνιστικών χωρών παρά τον ομοιόμορφο χαρακτήρα τους φαίνεται ακόμα πιο καθαρά μετά την αποσύνθεση του κομμουνιστικού συστήματος.

Ομοιότητες και διαφορές, ομοιομορφίες και ιδιαιτερότητες, homioformites και ιστορικά βάρη, αυτά είναι τα ορόσημα που οριοθετούν το έδαφος του *κομμουνιστικού συστήματος*, του οποίου το τμήμα που ονομάζεται 'ΕΣΣΔ και ανατολικές χώρες' μας ενδιαφέρει σ' αυτό το άρθρο.

Με δυο λόγια, τα αίτια της κατάρρευσης του κομμουνιστικού συστήματος δεν μπορεί παρά να βρίσκονται στο εσωτερικό του. Αυτό το σύστημα γεννά την ίδια του τη σήψη.

Η έρευνα του κομμουνιστικού φαινομένου, η συσσώρευση των γνώσεων για τη λειτουργία του και το ρόλο του στην ιστορία δεν μπορούν να επαφίενται σε στείρες αντιπαραθέσεις ιδεολογικού χαρακτήρα, που βασίζονται σε παραταξιακά πάθη, αλλά στην ανάλυση των γεγονότων, όπως αυτά επιβεβαιώνονται από τα αρχειακά έγγραφα, μερικά από τα οποία έχουν γίνει προστά στους ερευνητές μετά την πτώση του κομμουνισμού.

Μια πρώτη διαπίστωση είναι αναμφισβήτητη: το άνοιγμα των αρχείων επιβεβαίωσε και φώτισε με περισσότερες λεπτομέρειες αυτά που οι ειδικοί αναλυτές του κομμουνιστικού φαινομένου γενικά, και της ΕΣΣΔ και των ανατολικών χωρών ειδικότερα είχαν δημοσιεύσει ως τώρα. *Δεν υπήρξε εκ βάθρων ανατροπή των δεδομένων στην ιστοριογραφία, ούτε αποκαλύψεις που να κάνουν αίσθηση*. Αυτό αποδεικνύει την επιστημονική εγκυρότητα των έργων και των μελετών που δημοσιεύτηκαν ως τα σήμερα. Οι εργασίες για

τον κομμουνισμό γενικά και για την ΕΣΣΔ, τις ανατολικές χώρες, την Κίνα κ.λπ. που δεν έχουν χάσει την εγκυρότητά τους γραφτήκαν, ακριβώς, είτε από ειδικούς που γνώρισαν τον κομμουνισμό από τα μέσα και αποκόπηκαν από αυτόν, είτε από μη κομμουνιστές που του αφιέρωσαν σημαντικές μελέτες. Αντιθέτως, οι εργασίες που γραφτήκαν με πνεύμα στρατευμένο, για την ‘υπεράσπιση του Ιδεώδους’ ή για να κάνουν προπαγάνδα υπέρ του κομμουνισμού, αποδείχτηκαν εν τέλει ‘ιδεολογικά προσπέκτους’ χωρίς ενδιαφέρον. Διαπιστώνουμε άλλωστε ότι κανένα κομμουνιστικό κόμμα δεν είναι σε θέση να δημοσιεύσει μιαν *Επίσημη Ιστορία* της ίδιας του της ιστορίας, η οποία να μη διαψεύδεται από τα γεγονότα.

Η βιβλιογραφία που αφορά τον κομμουνισμό είναι αχανής και ποικίλη. Επιπλέον, το μεγάλο κοινό δεν μπορεί πια να αγνοεί ποιες ήταν οι πραγματικότητες στον κομμουνιστικό κόσμο. Σήμερα διαθέτουμε ένα τεράστιο πλήθος από πληροφορίες, εικόνες, τηλεοπτικά ντοκιμαντέρ, ρεπορτάζ κάθε είδους, τα οποία σηκώνουν τον πέπλο του Ψέματος που σκέπαζε την κομμουνιστική πραγματικότητα.

Παρά τη διαφάνεια, όμως, της κομμουνιστικής πραγματικότητας, του εγκληματικού της χαρακτήρα, του οποίου μπορούμε να υπολογίσουμε με όλο και μεγαλύτερη ακρίβεια τα θύματα, που συναριθμούνται σε πολλές δεκάδες εκατομμύρια νεκρούς, και τέλος της οικονομικής και κοινωνικής [societale] καταστροφής, παραμένουν οι ψευδαισθήσεις όσον αφορά ‘το Ιδεώδες’ που εκπροσωπούσε αυτό το σύστημα.

Μερικά στοιχεία για την κατάρρευση του κομμουνιστικού συστήματος στην Ανατολή

ΑΣ επανέλθουμε στα γρήγορα σε ορισμένες *αρθρώσεις* της δομής του κομμουνιστικού συστήματος, που τις θεωρούμε θεμελιώδεις για την κατανόηση της εξέλιξης και της αποσύνθεσής του.

Από την ‘Οχτωβριανή επανάσταση’ κιόλας, η *άρνηση του πολιτικού* σημάδεψε ανεξίτηλα τη *φύση του συστήματος*, το οποίο επέβαλε ο Λένιν και οι ηγέτες του μπολσεβίκικου κόμματος στη Ρωσία. Η *άρνηση του πολιτικού* σήμαινε άρνηση των συζητήσεων για την αναζήτηση και την εξεύρεση μιας συναίνεσης ανάμεσα στους διαφόρους συντελεστές της κοινωνίας. Με άλλα λόγια, σήμαινε τη μη αναγνώριση της *κοινωνίας πολιτών* και τη βραχυπρόθεσμη καταστροφή της με τον *διαρκή εμφύλιο πόλεμο*, την εκμηδένιση της

διαφοράς, του Άλλου. 'Η πάλη των τάξεων' είναι μια από τις μορφές αυτού του διαρκούς εμφύλιου πολέμου.¹¹

Έτσι, η εκμηδένιση της κοινωνίας πολιτών με την τρομοκρατία και την καταστολή υπήρξε η αναγκαία συνθήκη για τη διατήρηση της εξουσίας των μπολσεβίκων (βλ. σχετικά τα πρώτα διατάγματα που επέβαλε το 'κόμμα νέου τύπου' και οι μπολσεβίκοι ηγέτες του). Μια από τις πρώτες ενέργειες του Λένιν, στις 7 Νοεμβρίου 1917, ήταν να συστήσει μια 'Έκτακτη Επιτροπή για τον αγώνα εναντίον της αντεπανάστασης και της δολιοφθοράς', που ονομάστηκε Τσεκά (που στη συνέχεια μετονομάστηκε σε Γκεπεού, Νικαβεντέ, Καγκεμέ). Ο τρόμος και ο παραλυτικός φόβος που αυτή ενέπνεε υπήρξε μια σταθερά του κομμουνιστικού συστήματος. Πέρασε βέβαια από περιόδους παροξυσμού, όπου προκάλεσε δεκάδες εκατομμύρια θύματα, και από περιόδους ηπιότερης καταστολής. Η εξατομίκευση του υποκειμένου, η ανομία μέσα στην οποία κολυπούσε η χώρα, η αυθαιρεσία που κυριαρχούσε στην καθημερινή ζωή ήταν παράγοντες μόνιμης αποδόμησης του κοινωνικού σώματος στις κομμουνιστικές χώρες. Κάθε διαδήλωση ή διεκδίκηση ομάδων ανθρώπων αντιπροσώπευε μιαν άμεση απειλή για το καθεστώς, και έπρεπε να καταστέλλεται αμέσως.

Να θυμίσουμε πως οι Τσεχοσλοβάκοι ήθελαν έναν 'σοσιαλισμό με ανθρώπινο πρόσωπο', πως ο Γκορματσόφ δήλωνε ότι υπήρχε ανάγκη να δημιουργηθεί ένα 'κράτος δικαίου', πως ο Χρυστσόφ ήταν υπέρ της 'επιστροφής στη σοσιαλιστική νομιμότητα', πράγμα που σαφώς σήμαινε την άρση αυτού που παρέλυε σε μόνιμη βάση το σύστημα, δηλαδή της αλληλεπίδρασης της καταστολής και της εξατομίκευσης του υποκειμένου, ώστε να γίνει δυνατό να βλαστήσει μια *κοινωνία*. Μα το κομμουνιστικό σύστημα δεν μπορεί να επιτρέψει στον εαυτό του να αποδώσει στην κοινωνία ένα πλάσμα έστω αυτονομίας, χωρίς να καταρρεύσει αυτοστιγμεί.

Η 'συζήτηση' στους κόλπους της ανώτατης ηγεσίας του Κόμματος, του μόνου χώρου όπου αυτή πράγματι διεξάγεται, είναι 'ιδεολογικής' μόνο φύσεως και αποτελεί ένα αυθαίρετο και διαρκές κατηγορώ εναντίον όποιου αντιτίθεται στη 'γραμμή', την οποία έχει ορίσει με ετοιθελικό τρόπο ο *Αρχηγός*. Αυτή η 'συζήτηση' γίνεται με κώδικα, σε μια γλώσσα που είναι και η ίδια ένα είδος 'κώδικα', και που οι σημασιολογικές της διακυμάνσεις είναι εντελώς 'υποκειμενικές'. Τα κατηγορώ αυτά σημαίνουν τη *θανάτωση του αντιπολιτευομένου*, θανάτωση ιδεολογική ή σωματική, ανάλογα με τις εποχές. Οι κωδικευμένες αυτές συζητήσεις, που διεξάγονται σε μια κωδικευμένη γλώσσα, δημιούργησαν τελικά ένα μόνιμο κλίμα φόβου σε όλα τα κλιμάκια

του κράτους-κόμματος, κλίμα που παρέλυσε σε μόνιμη βάση το σύστημα.¹² Η γραφειοκρατία, η δομική έλλειψη δημιουργικών πρωτοβουλιών και αυτονομίας στις αποφάσεις, η ανυπαρξία αξιόπιστων πληροφοριών και ανταλλαγών καθώς και άλλα ενδημικά κακά προκύπτουν από την παντοδυναμία του ηγετικού πυρήνα του κομμουνιστικού κόμματος που βρίσκεται στην εξουσία, από την αδιαφάνεια στη λήψη αποφάσεων και από την *ανομία* που απορρέει από αυτήν.

‘Αποκωδικεύοντας’ την γχορμαπασοφική Περεστρόικα, αντιλαμβάνεται κανείς ότι η εισαγωγή μιας δόσης *πολιτικού στοιχείου* στο σύστημα υπήρξε η στερνή απόπειρα να το σώσουν από την καταστροφή. Η συνειδητοποίηση όμως αυτή ήρθε πολύ αργά. Εισάγοντας το *πολιτικό*, το κομμουνιστικό κόμμα ως στυλοβάτης της εξουσίας και άρα του συστήματος αποδιαθρώνεται. Ανοίγοντας τις βάνες ενός κοινωνιακού [societal] και πολιτικού πλουραλισμού, ο ηγετικός ρόλος του κομμουνιστικού κόμματος αμφισβητείται ‘ακούσια’ από την εισαγωγή του *πολιτικού*, ενός στοιχείου δηλαδή που είναι ασύμβατο με τη φύση του κομμουνισμού. Η εισαγωγή του *πολιτικού* επιφέρει το μετριασμό της καταστολής, την υποχώρηση του φόβου μέσα στον πληθυσμό, πράγμα που με τη σειρά του επιφέρει την ανάδυση μιας πλουραλιστικής κοινωνίας πολιτών, η οποία αρχίζει να εκφράζεται, προκαλώντας την ταχεία σήψη του κομμουνιστικού κόμματος, το οποίο... εξέρχεται από την ιστορία. *Το αποτέλεσμα είναι ότι όλο το σύστημα καταρρέει αμέσως!* Αυτή η σπείρα ξετυλίχτηκε με εντυπωσιακή ταχύτητα, γιατί το σύστημα βρισκόταν σε προχωρημένο στάδιο σήψης. Αυτό συνέβη στην ΛΔΓ, στην Πολωνία, στην Τσεχοσλοβακία, στην Ουγγαρία και τέλος στην ΕΣΣΔ.

Ένας από τους μύθους τους σχετικούς με το κομμουνιστικό σύστημα είναι τα όσα λέγονται περί ‘σοσιαλιστικής οικονομίας’. Δεν υπάρχει ‘σοσιαλιστική οικονομία’, αφού δεν υπάρχει οικονομία με την έννοια που δίνουμε εμείς σε αυτή τη λέξη. Εκείνο που αντιθέτως υπάρχει είναι ένας ‘τρόπος λειτουργίας της παραγωγής’, ο οποίος είναι τελείως ξένος προς κάθε οικονομική σύλληψη και πραγματικότητα.

Με λίγα λόγια, η ‘σοσιαλιστική οικονομία’ εξαρτάται από και υποτάσσεται στις αποφάσεις που λαμβάνονται μέσα στην ηγεσία του κομμουνιστικού κόμματος (για το θεαθήναι, τα συνέδρια του κομμουνιστικού κόμματος είναι αυτά που καθορίζουν την οικονομική πολιτική (sic)). Δεν έχει καμιά ευκαμψία, στριμωγμένη καθώς είναι στη μέγγενη του πλάνου, και συνεπώς αδυνατεί να ανταποκριθεί στις ανάγκες του πληθυσμού (η καθημερινή ζωή χαρακτηρίζεται από κάθε είδους ελλείψεις αγαθών) και να εκσυγχρονιστεί τεχνο-

λογικά. Εκείνο όμως που τη χαρακτηρίζει με ανεξίτηλο τρόπο είναι η πλασματικότητα, ο εξυπραγματικός της χαρακτήρας. Καμιά στατιστική δεν ήταν αξιόπιστη, κανένας αριθμός δεν αντιστοιχούσε στην πραγματικότητα της παραγωγής, κανένας κομματικός ή κρατικός οργανισμός δεν ήταν πια σε θέση να έχει μια πραγματική εικόνα της παραγωγής μέσα στη χώρα. Η 'οικονομική' πληροφορία δεν κυκλοφορούσε, ενώ το αιώνιο 'απόρρητο' των στατιστικών στοιχείων διέλυε μέσα σε σπαράγματα αριθμών, που άλλωστε ήταν ψεύτικοι, κάθε προσπάθεια να αποτιμηθεί η πραγματική κατάσταση της οικονομίας της χώρας. Οπωσδήποτε, και άλλοι παράγοντες έκαναν τον κομμουνιστικό 'τρόπο λειτουργίας της παραγωγής' ατελέσφορο. Οι κομμουνιστικές χώρες βυθίζονταν ολοένα περισσότερο σ' έναν κύκλο οπισθοδρόμησης, σ' ένα είδος τριτοκοσμικοποίησης. Από χρόνο σε χρόνο η παράλογη αυτή κατάσταση χειρότερευε. Το χάσμα μεταξύ του 'σοσιαλιστικού στρατοπέδου' και της εκβιομηχανισμένης και σύγχρονης Δύσης γινόταν αβυσσάλειο. Μάλιστα είχε προσπαθήσει ο Γκορμπατσόφ να σώσει την ΕΣΣΔ από αυτή την καταστροφή, κάνοντας έκκληση για Γκλάσνοστ και στην οικονομία: το σύστημα δεν παίρνει μεταρρύθμιση.

Σε ορισμένες χώρες της κεντρικής Ευρώπης οι οικονομικές πραγματικότητες είναι αλήθεια πως ήταν πιο ευανάγνωστες και αξιόπιστες. Η *οικονομική κουλτούρα* αυτών των χωρών δεν καταστράφηκε ολοσχερώς από το κομμουνιστικό σύστημα, πράγμα που επέτρεψε μια σχετικά πετυχημένη έξοδο προς την οικονομία της αγοράς.

Επί δεκαετίες η σοβιετική στρατιωτική ισχύς απέκρυπτε αυτό που ονομάζω φαινόμενο *γενικής αποκεφαλαιοποίησης* του κομμουνιστικού συστήματος, το οποίο και το οδήγησε στην κατάρρευση. Η *γενική αποκεφαλαιοποίηση* είναι μια ολοένα πιο ταχεία και λιγότερο αντιστρέψιμη διαδικασία που προκαλεί την απουσία δημιουργίας, αξιών, προϊόντων, *γνώσεων*, τεχνογνωσίας, εγκεφάλων, πληροφοριών κάθε είδους σχετικά με τον σύγχρονο κόσμο. Πλήττει όλους τους τομείς και δεν αρκείται στην 'οικονομία', όπως πίστεψαν κάποιοι. Είναι μια διαδικασία που τροποποίησε σε βάθος τις νοοτροπίες και τις συμπεριφορές, εξατομικεύοντας τα υποκείμενα, κουρέλιασε τον κοινωνικό ιστό και κατέστρεψε κάθε κοινωνιακό [societal] δεσμό. Με δυο λόγια, η αποκεφαλαιοποίηση αποτελεί ένα διαρκές φαινόμενο μαζικής συσώρευσης μη επιλύσιμων δυσλειτουργιών, συμφορήσεων, ανορθολογικών καταστάσεων και παραλογισμών, που παρέσυρε τη Σοβιετική Ένωση και τις κομμουνιστικές χώρες σε πλήρη οπισθοδρόμηση.

Οι λόγοι της κατάρρευσης του κομμουνιστικού συστήματος πρέπει να

αναζητηθούν κυρίως σε αυτό το ίδιο, στην *ίδια του τη φύση*. Πρέπει επίσης να συνυπολογιστούν οι ιδιαιτερότητες της κάθε κομμουνιστικής χώρας. Εν ολίγοις, η φύση του κομμουνιστικού συστήματος, όπως αυτή ανακύπτει από τον Οκτώβρη του 1917 κιόλας, είναι το καλούπι μέσα στο οποίο χύνονται και τα άλλα κομμουνιστικά κράτη, ανεξάρτητα από την επιμέρους ιστορία τους, πράγμα που τους δίνει αυτόν τον ομοιόμορφο χαρακτήρα. Οι ιδιαιτερότητες πάντως της κάθε κομμουνιστικής χώρας αφήνουν τα ίχνη τους στο κομμουνιστικό σύστημα, χωρίς όμως να το αλλοιώνουν.

Έτσι, παρότι η κατάρρευση του κομμουνιστικού συστήματος υπήρξε ένα γεγονός που επηρέασε όχι μόνο την ΕΣΣΔ και τις ανατολικές χώρες αλλά και άλλους, εξευρωπαϊκούς 'κομμουνιστικούς χώρους', πράγμα που μας επιτρέπει να την αναλύσουμε σφαιρικά, δεν παύει να απαιτεί τον εντοπισμό των 'εθνικών' ιδιαιτεροτήτων και μοναδικοτήτων της γενικής αποκεφαλιοποίησης, που πλήττει το κομμουνιστικό σύστημα στο σύνολό του

Σημειώσεις

1. Ο παραλληλισμός αυτός –ας το πούμε καθαρά– στερείται απολύτως οποιοδήποτε νοήματος, όπως και αν τον δει κανείς. Ο καπιταλισμός είναι ένας τρόπος οικονομικής λειτουργίας που εξελίσσεται συνεχώς, ενώ ο κομμουνισμός μένει ένα *ολικό* σύστημα, που περιλαμβάνει μέσα του όλους τους τομείς του οικονομικού, πολιτικού, κοινωνικού και διανοητικού βίου μιας κοινωνίας.

2. Τα εκλογικά ποσοστά των κομμουνιστικών κομμάτων της Γαλλίας, της Ιταλίας, της Ισπανίας, της Ελλάδας και άλλων χωρών της Ευρώπης μειώνονται συνεχώς, από αναμέτρηση σε αναμέτρηση.

3. Να σημειωθεί ότι οι ημερίδες ή τα άρθρα που αφορούσαν την 'επιστροφή στον Μαρξ' μετά την αποσύνθεση του σοσιαλιστικού στρατοπέδου ελάχιστη μόνο επίδραση άσκησαν στην αριστερή διάνοξη της Ευρώπης. Το μαρτυρούν η ισχνή βιβλιογραφία και η ελαφρότητα των κειμένων γύρω από το θέμα. Όσον αφορά την πάλη των τάξεων, διαπιστώνεται στο δεύτερο μισό της δεκαετίας του '80 μια 'αναβίωση' αυτού του θέματος στα μαρξιστικά δημοσιεύματα της Λατινικής Αμερικής και σε ορισμένους κύκλους της άκρας Αριστεράς στην Ευρώπη, μετά την περίοδο της 'πτώσης των ψευδαισθήσεων', που την προκάλεσαν η μακρόχρονη αρχή του Μπρέζνιεφ και το τέλος του μύθου του Μάο.

4. Το ίδιο ισχύει για την Κίνα σήμερα. Η υβριδική, άνομη, ανεξίτηλη κινεζική οικονομία καταβροχθίζει σαν φαγοκύταρο την πολιτική εξουσία, η οποία υφίσταται μια κατάρρευση στο εσωτερικό της. Προμηνύονται σοβαρές εξελίξεις, και τα πρώτα σημάδια τους έχουν κάνει ήδη την εμφάνισή τους.

5. Στα ελληνικά μεταφράστηκε ένα 'μικροσκοπικό' κομμάτι αυτής της γραμματείας. Οι πανεπιστημιακές σπουδές γι' αυτά τα θέματα είναι ολιγάριθμες και χαρακτηρίζονται από τη χρήση της απαρχαιωμένης μαρξιστικής βουλγάτας. Η Ελλάδα αποτελεί *περίπτωση* στην Ευρώπη, μιαν εξαίρεση ως προς τη γνώση των κομμουνιστικών καθεστώτων.

6. Μεταχειρίζομαι τον όρο 'κομμουνιστικοειδές' με την έννοια της 'καταγωγής', της 'κάποιας συγγένειας'.

7. Οι δίκες, οι εκποτίσεις εκατομμυρίων ανθρώπων, οι εκκαθαρίσεις πάντοτε προλογίζονταν ή ακολουθούνταν από 'εκστρατείες', του τύπου: 'να εκληρωθούμε το πεντάχρονο πλάνο', 'αγώνας ενάντια στους κουλάκους', 'μάζεμα του άχερου', 'ενάντια στους τροτσκοϊκές κατασκόπους', 'στους κοσμοπολίτες', κ.λπ. Στην πραγματικότητα, οι εκστρατείες κινητοποίησης σκοπό είχαν να κρατήσουν τον πληθυσμό σε μεγάλη ένταση, για όσο διάστημα η τρομοκρατία λυσομανούσε σαν θεομηγία.

8. Λησμονήσαμε τάχα κιάλας τον εμφύλιο πόλεμο που ξεκίνησε το ΚΚΕ;

9. Βλ. Hannah Arendt (1988). *Το ολοκληρωτικό σύστημα*. Αθήνα: Ευρύταλος.

10. Το ΚΚΓ αναγκάζεται να νοικιάζει την αίθουσα συνεδριάσεων της Κεντρικής Επιτροπής για επιδείξεις μόδας και βραδιές χορού.

11. Η γλώσσα του κομμουνισμού εκφράζει μια πολεμική σημασιολογία: μέτωπο, πρωτοπορία, κινητοποίηση, εκστρατεία για..., τάγμα εργασίας, κομιοσάριος, εχθρός, κατάσκοπος στην υπηρεσία τού..., κ.λπ.

12. Η 'κωδικευμένη γλώσσα' συγγέται συχνά με την 'ξύλινη γλώσσα'. Μια απόφαση της Κ.Ε. ή του Π.Γ. 'αποκωδικεύεται' ώστε να γίνουν αντιληπτές οι 'αλλαγές γραμμής' που αυτή περιέχει εν σπέρματι, οι 'αναθεωρήσεις' των θέσεων, κ.λπ. Τα στελέχη του κόμματος και του κράτους που δεν ξέρουν να 'αποκωδικεύουν' τη γλώσσα 'πέφτουν' γρήγορα, γιατί δεν είναι ικανά να πάρουν τη 'στροφή'. Η ιστορία των ΚΚ είναι γεμάτη από αυτές τις 'πτώσεις' ηγετών, οι οποίοι δεν μπόρεσαν να 'αποκωδικεύσουν' τις 'στροφές' του Κέντρου.

Μετάφραση από τα γαλλικά: Κώστας Κουρεμένος